T Ü R K T A R İ H K U R U M U

BELLETEN

Cilt/Vol.: 88 - Sayı/Issue: 312
Ağustos/August 2024

https://belleten.gov.tr

Başvuru/Submitted: 22.03.2023
Kabul/Accepted: 04.09.2023

DOI: 10.37879/belleten.2024.435

Araştırma Makalesi/Research Article

Şahin Geray Han'ın Oğulları Meselesine Dair

On the Question of the Sons of Şahin Geray Khan

Hakan Kırımlı*

Öz

Kırım Hanlığı'nın son hükümdarı Şahin Geray Han 1787'de Rodos'ta katledildiğinde haremi ve oğlu Devlet Geray Sultan Osmanlı Devleti'nde bulunmaktaydı. Dönemin kayıtlarında sabık Han'ın Devlet Geray Sultan'dan başka bir oğlundan söz edilmemektedir. Müteakip yıllarda Devlet Geray Sultan ve onun oğlu Mustafa Geray Sultan İstanbul'da yaşadılar ve Osmanlı Devleti'nin Geray sülalesinin bütün mensuplarına tahsis ettiği gelirlerden hayatlarının sonuna kadar istifade ettiler. Mustafa Geray Sultan'dan sonra bu soyun devam ettiğine dair herhangi bir belge ve bilgi bulunamamıştır. Bununla birlikte, 1840'larda İskender Süleyman isimli bir kişi Şahin Geray Han'ın oğlu olduğu iddiasıyla ortaya çıkarak gerek Osmanlı gerekse Rus devletlerinden gelir taleplerinde bulundu. İskender Süleyman'ın kimlik özellikleri ve anlattıkları açıkça pek çok hayal ürünü unsuru barındırmakta ve gayet şüpheli görünmekteydi. Buna rağmen, Bâbıâli İskender Süleyman'a ve onun ölümünden sonra kızlarına da hayatları boyunca düzenli gelir ödemeyi sürdürmüştür. Bu durum,

* Doç. Dr., Bilkent Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü - Assoc. Prof., Bilkent Universtiy, The Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences, Department of International Relations, Ankara/TÜRKİYE, kirimli@bilkent.edu.tr https://orcid.org/0000-0003-2223-103X

Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. / This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).

Atıf/Citation: Kırımlı, Hakan, "Şahin Geray Han'ın Oğulları Meselesine Dair", *Belleten*, C 88/S. 312, 2024, s. 435-448.

Bâbıâli'nin Geray hanedanı mensuplarına yönelik politikasına önemli ölçüde ışık tutmaktadır. Gerek Mustafa Geray Sultan'ın, gerekse (hakkındaki şüphelerimizi bir taraf bıraksak dahi) İskender Süleyman'ın hayatta kalan oğulları bilinmediğinden, Şahin Geray Han'ın doğrudan erkek soyunun XX. yüzyıla kadar devam etmediği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, Geray sülalesinin yüzlerce diğer fertleri sonraları da Osmanlı Devleti'nde ve Kuzey Kafkasya'da yaşamışlardır.

Anahtar Kelimeler: Kırım, Kırım Hanlığı, Geray, Giray, Şahin Geray Han.

Abstract

At the time when Şahin Geray Khan, the last khan of the Crimean Khanate was put to death on the island of Rhodes in 1787, his harem and his son Devlet Geray Sultan were in the Ottoman Empire. The contemporary records did not testify to the presence of another son of the late khan. In the following years, Devlet Geray Sultan and his son Mustafa Geray Sultan lived in Istanbul and received the allowances which the Ottoman Empire traditionaly allocated to all members of the Geray dynasty. There are no documents or information about the existence of any male issues of Mustafa Geray Sultan. Nevertheless, in 1840s, a man named İskender Süleyman emerged, claiming that he was the son of Şahin Geray Khan, and made material demands from both the Ottoman and Russian empires. The credentials of İskender Süleyman were dubious and his stories contained obviously absurd and imaginary elements. These notwithstanding, the Porte still granted him and, after his death, to his daughters the traditional Geray allowances for their lives. Though, apparently, the male line of Şahin Geray Khan did not extend to the 20th century, hundreds of other members of the large Geray pedigree continued to live in the Ottoman Empire and Northern Caucasus.

Keywords: Crimea, Crimean Khanate, Geray, Giray, Şahin Geray Khan.

Şahin Geray Han Kırım Hanlığı'nın son hanı olduğu gibi, muhtemelen en tartışmalı hükümdarlarından da biridir. Özellikle, 1783'te Rusya İmparatorluğu'nun Kırım Hanlığı'nı ortadan kaldırarak topraklarını ilhak etmesinde onun birinci derecede alet olarak kullanıldığı görüşü yaygındır. Nitekim, Osmanlı Padişahı Sultan I. Abdülhamid bu sebepten Şahin Geray Han'dan nefret etmekteydi. Kırım Hanlığı'nın ortadan kaldırılması sonrasında dört yıl kadar Rusya'da yaşayan Şahin Geray Han'ın 1787'de Osmanlı Devleti'ne yerleşmek isteği Sultan I. Abdülhamid tarafından kabul edilmiş, ancak gizli olarak onun ilk fırsatta ortadan kaldırılması

emri de verilmişti. Onun katli yönündeki birçok örtülü teşebbüs başarısız olduysa da, nihayet 1787'de Rodos'a iskân edilen Şahin Geray Han aynı yıl içinde bu adada boğdurulmuştu[1].

Şahin Geray Han'ın ailesi hakkında ancak sınırlı bilgilere sahibiz. Öldüğü tarih olan 1787 yılı itibarıyla Şahin Geray Han'ın kaç hanımı ve kaç çocuğu olduğu hususu açık değildir. Bir kaynağa göre hanlığı sırasında üç hanımı bulunmaktaydı[2]. Şahin Geray Han saltanatı sonrasında Rusya'nın Voronej şehrinde yaşadığında hareminin de yanında olduğu belirtilmektedir[3].

Şahin Geray Han ile birlikte Osmanlı Devleti'ne gelen haremi (yahut hareminin bir kısmı) onun ölümünden sonra Çatalca'da ikamet etmekte olan II. Sahib Geray Han'ın yanına gönderildi[4]. Şahin Geray Han'ın haremi ve oğlu Devlet Geray Sultan o tarihten sonra Osmanlı Devleti'nde yaşamaya devam etti.

Osmanlı Devleti'nin yerleşik uygulamasına göre Geray hanedanı mensubu bütün fertlere düzenli olarak yıllık (sâlyâne) ve başka türlü gelirler tahsis edilirdi. Nitekim, Şahin Geray Han'ın geride kalan ailesine de bu şekilde gelir tahsis edilmiştir. Kasım 1796'ya ait bir belgede kaydedildiğine göre, Şahin Geray Han'ın oğlu Devlet Geray Sultan ve onun annesi Hanım Sultan, Anapa taraflarında vefat eden iki Geray sultanın mahlul olan sâlyânelerinin kendilerine tahsisini istemişlerdi. Yerleşmiş usule uygun olarak Bâbıâli Devlet Geray Sultan'a ve Hanım Sultan'a 30.000'er akçe sâlyâne tahsisine karar verdi[5]. O tarihte ana-oğulun nerede bulundukları belgede belirtilmemektedir. Ancak, onların kısa bir süre sonra İstanbul'da ikamet etmekte oldukları bilinmektedir.

Esasen, gerek Kırım Hanlığı'nın mevcut olduğu dönemlerde, gerekse hanlığın ortadan kaldırılmasından kabaca Tanzimat'a kadar olan devirde Osmanlı Devleti

1 Şahin Geray Han'ın Osmanlı Devleti'ne getirilmesi ve Rodos'ta boğdurulması hakkında bk. Feridun M. Emecen, "Son Kırım Hanı Şâhin Giray'ın İdamı Mes'elesi ve Buna Dair Vesikalar", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 34, İstanbul 1984, s. 315-346; Hakan Kırımlı, *Geraylar ve Osmanlılar: Kırım Hanlık Hânedânının Osmanlı Devleti'ndeki Hikâyesi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2022, s. 917-919.

2 Janna Farhanovna Sankina, "Vizit poslednogo krımskogo hana v Bogoroditskuyu usadbu v 1786 godu", *Tulskiy kraevedçeskiy almanah*, S. 14, Tula 2017, s. 114.

3 Sankina, "Vizit poslednogo krımskogo hana", s. 117.

4 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Ali Emiri Abdülhamid I (AE.SABH.I.), 365/25485; BOA, Cevdet Eyalet-i Mümtaze (C.MTZ.), 14/672.

5 BOA, Ali Emiri Selim III (AE.SSLM.III.), 151/9098. Belgede müteveffa Şahin Geray Han'ın hanımı ve Devlet Geray Sultan'ın annesi "Hanım Sultan" olarak zikredilmektedir. Bu ibarenin onun ismi mi yoksa bir han hanımı olarak tanımı mı olduğu anlaşılmamaktadır.

Geray hanedanı mensuplarının İstanbul'da daimî surette ikametlerini uygun görmemekteydi[6]. Bu kaidenin az sayıdaki istisnaları için Padişah'ın özel izni gerekiyordu. 1796'da Geray hanedânının Osmanlı Devleti'nde yaşayan mensuplarının Sahib-i Arzı konumundaki sabık Kırım Hanı II. Sahib Geray Han, o sırada çocuk yaşta bulunan ve annesi ile birlikte İstanbul'da yaşamakta olan yeğeni Devlet Geray Sultan'ın Osmanlı payitahtında daimî ikametine izin verilmesi için arzda bulundu. Bunun üzerine Sultan III. Selim, Devlet Geray Sultan'ın İstanbul'da ikametini uygun gördü[7]. Osmanlı kayıtlarında Şahin Geray Han zâde Devlet Geray Sultan'ın zihnî özürlü "akl-ı kalîl" olduğu kaydedilmektedir. Bu durum onun için özel izin çıkmasında etkili olmuş olabilir.

Devlet Geray Sultan 1801 yılı itibarıyla İstanbul'da ikamet etmekte ve kendisine tahsis edilmiş olan 30.000 sağ akçe sâlyâne ödenmekteydi. Bununla birlikte, Nisan 1801'de, Geray sülalesinin Sahib-i Arzı II. Sahib Geray Han Bâbıâli'ye yazarak, Devlet Geray Sultan'ın gelirinin yeterli olmadığını bildirdi. Sabık Han yeğeninin maaşına zam yapılması, ancak yıllık verilmesi hâlinde vaktinden önce harcayıp sonra darlık çekeceği için ödemelerin aylık olarak yapılmasını istedi[8].

Devlet Geray Sultan Kasım 1833'te öldü. Devlet Geray Sultan vefatına kadar Duhân gümrüğü malından 20.000, yine Edirne gümrüğü malından 30.000, Gelibolu cizyesi malından 24.000 ve Hazine-i Âmireden 30.000 yani toplam olarak 104.000 (bir yük dört bin) sağ akçe sâlyâne ile İstanbul emtia gümrüğü malından aylık 14 guruş 30 para maaş almaktaydı. Geray sülalesinin o zamanki Sahib-i Arzı olan Hacı Geray Sultan'ın müracaatı üzerine, Devlet Geray Sultan'ın vefatıyla mahlul olan bu gelirlerinin üçte ikisi Hazineye bırakılırken üçte biri de oğlu Mustafa Geray Sultan'a tahsis edildi[9]. Buna göre, Kasım 1833 itibarıyla Mustafa Geray Sultan'ın aylık maaşı 55,5 guruş olarak belirlenmişti[10].

Beş yıl kadar bu geliri tahsil eden Mustafa Geray Sultan Bâbıâli'ye müracaat ederek ihtiyacı sebebiyle gelirinin artırılmasını rica etti. Padişah'ın bu hususta

6 Kırımlı, *Geraylar ve Osmanlılar*, s. 230.

7 BOA, Hatt-ı Hümâyûn (HAT.), 201/10336.

8 BOA, Cevdet Maliye (C.ML.), 84/ 3891. Devlet Geray Sultan sâlyânesini 1817 itibarıyla İstanbul ve Tevâbii Duhan Gümrüğü akçesinden, 1818-1819 yılları itibarıyla da İstanbul Gümrüğü mukâtaası akçesinden almaktaydı. Buna bakarak, onun bu tarihlerde de İstanbul'da yaşamakta olduğu söylenebilir. BOA, Ali Emiri Mahmud II (AE.SMHD.II.), 95/ 8079; 90/7377.

9 BOA, C.MTZ., 8/388.

10 BOA, Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d.), 9328, s. 29.

iradesiyle Haziran 1838'den itibaren kayd-ı hayat şartıyla aylık maaşı 150 guruşa çıkarıldı[11]. Onun 1838-1842 yılları arasında aylık maaş olarak bu meblağı aldığı görülmektedir[12]. Bununla birlikte, bu meblağın da ailesini geçindirmeye yeterli olmadığı beyanıyla 1842'de tekrar Bâbıâli'ye başvuran Mustafa Geray Sultan'ın bu isteği kurallara uygun olmayacağı gerekçesiyle bu sefer kabul görmedi[13]. Bu tarihten sonra Devlet Geray Sultan zâde Mustafa Geray Sultan hakkında belge elde edemedik. Aynı şekilde, onun (eğer varsa) çocukları hakkında da bilgi sahibi değiliz.

Şahin Geray Han'ın varlığı belgelerle sabit olan nesli bu şekilde olmakla birlikte, Şahin Geray Han'ın oğlu olduğu iddiasıyla bir kişinin daha ortaya çıktığı görülmektedir. Bu kişi İskender Süleyman ismini taşımaktaydı. İskender Süleyman'ın kimliği ve hayatı hakkındaki mevcut bilgiler ve kendi ifadeleri ziyadesiyle tartışmalıdır. 1840'ların başlarında 70 yaşlarında olduğu kaydedilen İskender Süleyman, 1770'lerde doğmuş olmalıdır[14]. 1841'de Mısır'ın İskenderiye şehrinden İstanbul'a gelen İskender Süleyman'ın siyahi olduğu belirtilen bir hanımı ve bir kızı vardı. Bu hanımından olan iki oğlu ise İskenderiye'deyken vefat etmişti[15].

İskender Süleyman'a dair Osmanlı kayıtlarında rastlayabildiğimiz en erken belge, onun 1840'ların ortalarında Şeyhülislâm'a hitaben kaleme aldığı bir arzıhâldir. Arzıhâlde İskender Süleyman o ana kadarki hâl tercümesinin bir özetini vermektedir. Ne var ki, burada verilen "bilgiler"in en azından bir kısmının ilk bakışta dahi gerçek dışı, çelişkili ve hatta açıkça fantastik mahiyette oldukları farkedilebilir. Metinde İskender Süleyman'ın nerede doğup büyüdüğünden bahsedilmemektedir. Anlattıklarına göre, İskender Süleyman belirtmediği bir sebepten dolayı Mısır'da 12 yıl sürgün (menfi) olarak yaşamıştı. [Serasker?] Halil Paşa'nın tavassutuyla İstanbul'a gelmiş, ancak bilahare "Midillili Osman Paşa'nın hakkındaki iftiraları sebebiyle" Trabzon'a sürgün edilmişti. 1832'de Mısır ordusunu kumanda eden Kavalalı İbrahim Paşa'nın Anadolu içlerine kadar girdiği dönemde, Kavalalı İbrahim Paşa'nın tavassutuyla İskender Süleyman sürgünden kurtulup tekrar Mısır'a gitmişti. Hatta, Mısır'a kaçırılmış olan Osmanlı donanmasının iadesinde (yani 1841 başlarında) güya onun da rolü olmuştu! Bu yararlığından dolayı Sultan Abdülmecid'in iltifatına mazhar olmuş ve Trabzon'da bıraktığı ailesini de alarak bu sefer Kırım'a gitmişti.

11 BOA, Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d.), 9328, s. 181.

12 BOA, AE.SMHD.II., 10/502; 30/1890.

13 BOA, C.ML., 34/1555.

14 Edmund Chojecki, *Wspomnienia z podróży po Krymie*, Varşova, 1845, s. 195.

15 Chojecki, *Wspomnienia z podróży po Krymie,* s. 196.

Onun Kırım'a gelişinden beyler, "hanlar" ve Ruslar memnun ve mesrur olmuşlardı. Kırım'a varmasından birkaç gün sonra "Rusya Kralı" [yani Çar I. Nikolay] onun hakkında sual edince "Kırım ve Karasu'yun ulemâsı ve Rusya'nın vezîrleri her vechile Geray sultan oğlu İskender Süleyman olduğumu Karasu'da î'lâm eylediler ve Bahçesaray içinde büyük ve küçük cümlesinin marifetleriyle Rusya Kralı tarafına gönderdiler." Bilahare "Rusya Kralı" "cenerali" vasıtasıyla ona yazdığı mektupta, "Seni Dersaadet'de kimseler bilmez, sakın inanmayasınız, senin düşmanın var" dedikten başka, "Düşmanı bulurum, şurûtlarımda kayd ederim. Taygan'da [yani Taganrog'da] olan karındaşımda bir senedin çıktı ve Kostanti'de [yani 1831'de ölmüş olan sabık veliaht Büyük Knyaz Konstantin Pavloviç'te!] bir senedin çıktı ve iki kıt'a senedin bende var, Kırım'da seni î'lâm etdikleri gibi ben de bilirim. Sen benim ümmetimsin" diye yazmış ve İskender Süleyman'a knyaz yani prens ünvanını vermişti. "Rusya Kralı" bununla da kalmamış, İskender Süleyman ile beraber Polonya taraflarına gitmiş, buralardaki maceralarından sonra "Şimden sonra canın ne tarafa ister isen sana ruhsat verdim" diyerek onun eline bir vesika teslim etmişti. İskender Süleyman elinde bu vesika ile dört bir tarafa seyahat etmiş, Peygamber'in "ism-i pâkini günden güne İslâm beylerine ve iş erlerine" ulaştırmış, en sonunda Şeyh Şamil'e kadar varıp "şeriat-ı Ahmediyye'yi bu derecelere getirmeğe" sebep olmuştu. Ne var ki, onun bu hizmetleri bilinmediğinden şimdi İstanbul'da kalmıştı. İskender Süleyman Şeyhülislâm'dan "bu kullarını bilmeyen zâlimler kimler ise dîn-i Ahmediyye uğruna" şeriat mahkemesine getirilerek ihkâk-ı hakkın icrasını rica etmekteydi[16].

İskender Süleyman'ın büyük kısmının hayal ürünü olduğu belli olan ifadelerle ve açıkça saçma tabirlerle tasvir ettiği Kırım macerası Rus kaynaklarında çok daha farklı anlatılmaktadır. İskender Süleyman en geç 1841'de Mısır'dan İstanbul'a gelmiş olduğundan, Kırım'a gidişi de 1841'de veya ertesi yıl olmalıdır. İskender Süleyman Mısır'dan İstanbul'a geldikten sonra Rusya'nın Novorossiya Eyaleti Genel Valisi Knyaz (Prens) Mihail Semyonoviç Vorontsov'a müracaat ederek soyu hakkında elinde birtakım belgeler bulunduğunu bildirmişti. Vorontsov, Kırım'a gelmek isteyen İskender Süleyman'a bu izni verdi[17]. Bu şekilde, Kırım'a giden İskender Süleyman'ın 2-3 yıl kadar bir süre boyunca Bahçesaray'da yaşadığı görülmektedir. Onun Kırım'daki ikametine ait bilgiler de sınırlıdır.

16 BOA, HAT, 464/22755.

17 V. A. Alekseyev, "Şagin-girey, posledniy han krımskiy", *Naşa starina*, C I/S. 5, Sankt Petersburg Mayıs 1914, s. 453.

Mahallî Kırım tarihçisi Vasiliy Hristoforoviç Kondaraki 1875'te yayınlanan kitabında, İskender Süleyman hakkında şunları yazmaktadır: "Bundan 30 yıl önce Bahçesaray'da Mısır'dan gelen ve elinde kendisinin son Kırım Hanı Şahin Geray Han'ın öz oğlu olduğunu beyan eden birtakım belgeler ve planlar bulunan İskender Bey adında biri ortaya çıktı. İskender Bey bu belgelere istinaden güya tamamı babasına ait olan Manguş okrugundan [nahiyesinden] faydalanmak istemekteydi. O sırada genel vali olan Knyaz Vorontsov onun Şahin Geray Han'ın oğlu olduğu iddiasının ne ölçüde doğru bulunduğunu öğrenmek için Mısır'daki konsolosumuza yazdı. Vorontsov konsolostan İskender Bey'in Şahin Geray'ın bir Arap kadından olma gayrimeşru çocuğu olduğunu öğrendikten sonra onun ülkesine geri dönmesini sağladı"[18].

Kırım'da bulunduğu sırada İskender Süleyman'ı gören ve tanıyanlar arasında 1843'te Kırım'ı gezmiş olan Polonyalı yazar Edmund Franciszek Maurycy Chojecki de bulunmaktaydı. Chojecki, kendisinin Kırım'a gelişinden iki yıl önce İskender Süleyman'ın Bahçesaray'da Şahin Geray Han'ın oğlu olduğu iddiasıyla ortaya çıktığını yazmaktadır. Chojecki'nin anlattığına göre, yolu Bahçesaray'dan geçen bir ressam resmini yapması için İskender Süleyman'dan izin istemişti. İskender Süleyman ise ressama ancak at üzerinde elinde bir kılıç olduğu hâlde, bir ordunun başında ve muharebe meydanında gösterilmesi hâlinde resminin yapılmasını kabul edebileceğini söylemişti[19]! Ne yazık ki, İskender Süleyman'ın tahayyülündeki bu şanlı sahne resmedilmeden kalmıştır.

İskender Süleyman'ın en geç 1844 yılının ilk yarısında İstanbul'a döndüğü (veya gönderildiği) ve 1844-1845 yıllarında ailesiyle birlikte İstanbul'da ikamet ettiği görülmektedir. İskender Süleyman İstanbul'a gelince Şahin Geray Han'ın oğlu olduğu ifadesiyle kendisine bir ev ve maaş tahsisi için Bâbıâli'ye müracaatta bulundu. Bu müracaatı dikkate alan Osmanlı yetkilileri onu ailesi ile birlikte saray kapıcıbaşılarından Hâşim Ağa'nın ikametgâhına misafir olarak yerleştirdi. Bu sırada veya öncesinde İskender Süleyman'a bir miktar gelir tahsis edildiği anlaşılmaktadır. Bu gelirin kesilmesi üzerine, İskender Süleyman Bâbıâli'ye başvurarak içine düştüğü ekonomik sıkıntıdan kurtulabilmesi için kendisine bir maaş bağlanmasını, aksi takdirde memleketine yani Kırım'a gitmek için izin verilmesini istedi[20].

18 Vasiliy Hristoforoviç Kondaraki, *Universalnoe opisanie Krıma*, Kısım: X, Sankt Petersburg 1875, s. 21.

19 Chojecki, *Wspomnienia z podróży po Krymie*, s. 196.

20 BOA, İrade Dahiliye (İ.DH.), 114/ 5752.

Ne var ki, İskender Süleyman'ın Kırım'a dönme niyetinden haberdar olan İstanbul'daki Rusya Sefareti, tekrar Kırım'a gitmesine muvafakat etmek şöyle dursun, onun İstanbul'da ikametinden dahi rahatsız olmuştu[21]. Bu durum karşısında, İskender Süleyman'ın Osmanlı Devleti'ne iltica etmiş bir kişi olması itibarıyla kendisine red cevabı verilmesini uygun görmeyen Bâbıâli, onun nispeten ucuz bir yer olduğu mülahazasıyla Manisa'ya yerleştirilmesine, ona aylık 300 guruş maaş bağlanmasına ve ayrıca ihtiyaçları için atıyye (yani bir seferlik) olarak 1000 guruş tahsisine karar verdi. İskender Süleyman ile beraberindeki hanımı ve oğlu Kapudan Paşa marifetiyle İzmir'e gidecek vapura bindirilecekler ve oraya vardıklarında Manisa'ya gönderilmeleri için bölgedeki yetkililere durum bildirilecekti. Bâbıâli'nin bu kararı Sultan Abdülmecid'in 23 Aralık 1845 tarihli iradesiyle uygun görüldü[22].

İskender Süleyman İstanbul'da iki yıl kadar ikamet etti. Bu süre boyunca onun ve ailesinin ikamet ve iaşeleri bilahare devlet tarafından ödeneceği beyanıyla ve Hariciye Nazırı Mehmed Şekib Paşa ile Zühdü Bey'in tavassutlarıyla, Seyyid Mehmed adlı bir kişi tarafından karşılandı[23].

İskender Süleyman ve ailesi 1845'in son günlerinde veya 1846 başlarında Manisa'ya yerleşmiş olmalıdır. İskender Süleyman'ın Manisa'daki hayatı hakkında resmî belgelere yansıyabilen bazı olaylar dolayısıyla kısmen bilgi sahibi olabilmekteyiz. İskender Süleyman 1855 yılı sonlarında Bâbıâli'ye başvurarak, kendisine bağlanmış olan 300 guruş maaşın ailesinin geçimi için yeterli olmadığı beyanıyla, bunun yükseltilmesi yahut kendisine Manisa pasbanbaşılığının verilmesini, bu da olmazsa Mısır tarafına gitmesine izin verilmesini istedi[24]. Ancak, müteakip yıllarda onun maaşında veya durumunda bir değişiklik olmadığından bu talebinin kabul görmediği anlaşılmaktadır.

İskender Süleyman Manisa'dayken bir aile acısı da yaşadı. 1860'da (muhtemelen Aralık 1860'ın ilk yarısında) İskender Süleyman Bey'in hasta olan kızı Hatice, tabip olduğu söylenen İsmail adlı bir kişinin verdiği ilaçtan sonra hayatını kaybetti. Şikâyet üzerine olay yerine giden Manisa hâkimi ve diğer yetkililer ölümün

21 BOA, İ.DH., 114/5752.

22 BOA, İ.DH., 114/5752.

23 Ancak Seyyid Mehmed'in ifadesine göre, onun bunun için yapmış bulunduğu 25.000 guruş tutarındaki masraf 1861 yılı itibarıyla devlet tarafından hâlâ kendisine ödenmemişti. BOA, Meclis-i Vala Evrakı (MVL.), 365/102.

24 BOA, Sadaret Mektubi Kalemi Nezaret ve Deva'ir Evrakı (A.MKT.NZD.), 173/53.

verilen ilaçtan dolayı gerçekleştiği kanaatine vardılar[25]. Bunun üzerine, İskender Süleyman bu olaydan dolayı İsmail'den davacı oldu. Ancak, Saruhan Sancağı Kaymakamı'nın, kadının ve sancak meclisi üyelerinin imzaladığı 6 Şubat 1861 tarihli mazbatada İsmail'in şimdiye kadar bir hatasının görülmediği, Hatice'nin kronik hastalığı olduğu, İsmail'in ona "iki parmak ucuyla koyduğu güherçile tozunu suyla karıştırıp" içirdiği, Hatice'nin ise birkaç gün sonra vefat ettiği, bu bakımdan İskender Süleyman'ın davasının haklı bulunmadığı belirtilmekteydi[26].

İskender Süleyman 1861 yılında Manisa'da öldü. Bu konuda Maliye Nezâretinin Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyyeye yazdığı takriri 12 Ekim 1861 tarihli olduğundan, İskender Süleyman bundan kısa bir müddet önce vefat etmiş olmalıdır. İskender Süleyman'ın vefatı sırasında almakta olduğu aylık 300 guruş maaşının 60 guruşluk kısmı Hazineye bırakılırken geri kalan meblağın 80'er guruşu kızları Lütfiye ve Zeyneb Hanımlara, 80 guruşu da Halvetiyye tarikati şeyhi İbrahim Efendi'ye kayd-ı hayat şartıyla tahsis edildi[27]. Bu tarihten 26 yıl sonra yani 1887'de Zeyneb Hanım Bâbıâli'ye müracaatla 80 guruş maaşının 47 guruşa düşürülmüş olduğunu ve bakmakta olduğu dört çocuğuyla zaruret içinde bulunduğunu bildirerek maaşına zam yapılmasını istedi. Zeyneb Hanım'ın bu isteği kabul gördü[28]. Zeyneb Hanım'ın maaşına tam olarak ne kadar zam yapıldığı açık değilse de, Geray hanedanı mensuplarına Osmanlı hazinesinden düzenli olarak gelir tahsisi uygulamasının sona erdirilmiş olduğu bu geç dönemde dahi böyle bir talebin geri çevrilmemiş olması dikkat çekicidir. Bu örneğin Osmanlı Devleti nezdinde Geray hanedanı mensubu kabul edilen kişilere gösterilegelen imtiyazlı muamelenin sembolik de olsa tamamen ortadan kalkmamış olduğunun delillerinden biridir. Zeyneb Hanım'ın müracaatında kardeşi (yahut ablası) Lütfiye Hanım'dan söz edilmeyişine bakarak, onun bu tarih itibarıyla hayatta olmadığı tahmin edilebilir.

İskender Süleyman'ın gerek Osmanlı gerekse Rus yetkililerine Şahin Geray Han'ın oğlu olduğuna dair ne gibi delilleri göstermiş olduğunu bilemiyoruz. Her hâlükârda, en azından Osmanlı Devleti ona ve kızlarına ölene kadar (yani bilfiil en azından XIX. yüzyıl sonlarına kadar) maaş bağlamış ve Geray hanedanı mensuplarının hepsine tanıdığı diğer imtiyazları tanımıştır. Ancak, İskender

25 BOA, Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayat Evrakı (A.MKT.UM.), 443/42.

26 BOA, MVL., 608/25, Aded: 3.

27 BOA, İrade Meclis-i Vala (İ.MVL.), 456/20465.

28 BOA, Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT.), 1444/103.

Süleyman'ın hikâyesinde işaret ettiğimiz tutarsızlıklar ve bu konuda alışılanların dışındaki birçok hususlar onun gerçekten Şahin Geray Han'ın oğlu olduğuna dair ciddi şüpheler doğurmaktadır.

Öncelikle, İskender Süleyman Bey'in ismi Geray sülalesi geleneklerine hiç uymamaktadır. Değil Şahin Geray Han gibi ziyadesiyle namlı bir hanın hanzâdesinin, Geray hanedanının yahut sülalesinin taht verasetine en uzak kolundan bile olsa hiçbir erkek mensubunun isminin sonunda "Geray Sultan" ibaresinin bulunmaması düşünülemezdi. Bu statüdeki yüzlerce, belki binden fazla insan arasında bunun hiçbir istisnası bilinmemektedir. Hâl böyleyken, İskender Süleyman'a ilişkin herhangi bir belgede adında bu ibarenin yer aldığı görülmemektedir. Öte yandan, çok geniş olan Geray sülalesinin erkek mensupları arasında yüzyıllar boyunca büyük ölçüde sadece yirmi kadar şahıs ismi kullanıldığı söylenebilir. Gerayların isimleri meyanında Süleyman adına çok seyrek rastlanırken, İskender adına hiç rastlanmamaktadır.

İskender Süleyman'ın Geray hanedanı terminolojisine de ziyadesiyle yabancı olduğu görülmektedir. Meselâ, Bâbıâli'ye yazdığı arzıhâlde kendisini "Kırım hanlarından Geray Sultan'ın oğlu" olarak tanımlamaktadır[29]. Hâlbuki, çok katı ünvan ve hiyerarşi kaidelerinin bulunduğu Geray hanedanında hiçbir han asla "Geray Sultan" olarak adlandırılmazdı; bu ünvan ancak hanedanın tahta çıkmamış erkek mensupları için kullanılırdı. Hanlar ise tahttan indirilmiş olsalar bile muhakkak "Han" ünvanıyla anılmaya devam ederlerdi. Her ne kadar o dönemde, Kırım Hanlığı'nın ortadan kaldırılmasının üzerinden yaklaşık yarım asırlık bir süre geçmiş olsa da, Geray sülalesi mensupları arasında bu gelenekler ve hiyerarşi henüz titizlikle sürdürülmekteydi. İskender Süleyman'ın ise bunlardan bütünüyle habersiz olduğu bellidir.

Kırım Hanlığı'nın ortadan kaldırılmasını müteakip Rusya İmparatorluğu'nun Geray hanedanı mensuplarının Kırım'da yaşamasına hiç sıcak bakmadığı açıktır. Nitekim, Rusya hâkimiyeti ile birlikte Geray hanedanının erkek mensupları Kırım'ı terk etmek zorunda kalmışlardı. XIX. yüzyıla gelindiğinde uzak kollardan olan çok az sayıdaki bazı istisnalar dışında artık Kırım'da Geray sultanlar bulunmuyordu. Hele XIX. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra hanedanın en uzak kollarından dahi hiçbir erkeğin Kırım'da yaşadığı bilinmemektedir[30]. Kırım Hanlığı'nın yıkılması

29 BOA, HAT, 464/22755.

30 Kırımlı, *Geraylar ve Osmanlılar*, s. 249-255. 1847'deki vefatına kadar Kırım'da yaşayan Kattı Geray Sultan yahut irtidasından sonra aldığı ismiyle Aleksandr Sultan-Kırım-Geray'ı bu kategori içinde

sonrasında Geray sülalesi mensuplarınının çoğunluğu Rumeli'nde ve önemli bir kısmı da Kuzey Kafkasya'da Adıge ve Nogaylar arasında yaşamaktaydı. İskender Süleyman'ın bunlar arasında olmaması ve hatta (en azından belirli bir dönem için) Mısır'da yaşamış olması gerçekten sıradışıdır.

Kırım'da iki yıl kadar yaşadığı açık olmakla birlikte, İskender Süleyman'ın Kırım ve Rusya hakkında anlattıkları onun bu konularda da ne kadar bilgisiz olduğunu göstermektedir. Anlattıklarının büyük bir kısmının tamamen hayal mahsulü olduğu aşikârdır. "Rusya Kralı"ndan ve Kırım'daki "hanlar"dan söz eden İskender Süleyman'ın gerçekten yaşadığı ve şahit olduğu hususları naklederken de yerli tabir ve kavramlara hiç aşina olmadığı söylenebilir. Gerçekten Geray sülalesi mensubu bir kimsenin bu konulara böylesine yabancı olması düşünülemezdi.

Bir kaynakta zikredilen İskender Süleyman'ın "Şahin Geray Han'ın Mısırlı hanımından" doğduğu ifadesi de bütünüyle şüpheyi celp etmektedir. İskender Süleyman'ın annesinin gerçekten de Mısırlı olması çok muhtemeldir. Nitekim onun Mısır'da bulunması bunun delillerinden biri olabilir. Ancak (bilhassa hanlığın son dönemlerinde) hanların hanımlarının daha ziyade Kafkasyalılardan (özellikle de Adıgelerden) olduğu görülmektedir. Şahin Geray Han'ın hatta bir başka Kırım hanının Mısırlı bir hanımı olduğuna dair herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Esasen böyle bir hâl teorik olarak imkânsız değilse de hiç muhtemel gözükmemektedir. Mısır'daki Rusya konsolosunun Mihail Vorontsov'a yazdığı vechile İskender Süleyman Bey'in "Şahin Geray Han'ın bir Arap kadından olma gayrimeşru çocuğu olduğu" ifadesi de şüpheden ârî değildir. Bu bilginin İskender Süleyman Bey'in kendisinden mi kaynaklandığı yoksa bir söylenti mi olduğu belirtilmemiştir. Şahin Geray Han'ın niçin ve nasıl Mısırlı bir Arap kadından gayrimeşru çocuğu olabileceği, neden bu hanımı en azından cariye olarak almadığı, hatta Şahin Geray Han'ın Mısır ile ne gibi bir alakasının bulunabileceği kolay cevaplanabilenecek sorular gibi gözükmemektedir.

İskender Süleyman'ın Geray sülalesine mensubiyeti hususunda Geraylardan herhangi birinin şehadetine atıfta bulunulmaması da dikkate şayandır. Esasen, Kırım Hanlığı'nın ortadan kalkmasını takip eden onyıllar boyunca da Geray sülalesinin erkek mensuplarının istisnasız hepsine ve kadın mensuplarının da çoğuna Osmanlı Devleti'nin gelir tahsis etmesi uygulaması sürdürülmüştür. Bu uygulamada kime gelir tahsis edilmesi gerektiği hususunda "Geray sülalesinin

değerlendirmiyoruz. Onun atalarının vatanındaki ikameti genç yaşta Protestan Hristiyanlığı kabul etmiş olmasıyla doğrudan ilişkilidir.

Sahib-i Arzı" olarak tayin edilen ve sülalenin yaş ve itibar bakımından diğerlerinin önünde gelen şahsiyeti kilit rol oynardı. Ancak Tanzimat Dönemi ile birlikte, bu gibi gelir tahsisleri kısıtlanmaya başlandığı gibi, XIX. asrın ortalarından itibaren Sahib-i Arzlık kurumu da ortadan kalktı. Bu tarihlerden sonra da yine Rumeli'nde ikamet etmekte olan çok sayıda Geray sülalesi mensupları vardı. Neden bunlardan İskender Süleyman hakkında görüş alınmadığını yahut alınıp alınmadığını bilemiyoruz. İskender Süleyman'ın hikâyesinin doğruluğunu göstermek üzere Bâbıâli'ye nasıl deliller sunduğu da malum değildir. En azından belgelerde kendi ifadeleri haricinde herhangi bir delilden söz edilmemektedir. Bu hususta belki yegâne istisna, İskender Süleyman'dan alacaklı olduğunu beyan eden Seyyid Mehmed isimli şahsın o sırada Manisa'da bulunan İskender Süleyman Bey'in İstanbul'da vekili olarak "Amcazâdesi Mehmed Geray"ı bıraktığından söz etmesidir[31]. Bu beyan, İskender Süleyman'ın kendi ifadeleri haricinde Geraylardan bir diğeriyle ilişkisine yapılan tek atıftır. Burada sözü edilen Mehmed Geray'ın aynı isimdeki Geraylardan hangisi olduğunu tespit edemedik. Her halükârda, İskender Süleyman'ın Osmanlı Devleti'ndeki Geray çevrelerinin büyük ölçüde, hatta tamamen dışında yaşadığı açıktır. Bütün bunları göz önünde bulundurarak, (tartışmaya mahal bırakmayacak başka bir delil ortaya çıkmadığı takdirde) İskender Süleyman'ın gerçekten Şahin Geray Han'ın oğlu olmasına (bu ihtimal yok değilse de) çok şüpheyle bakmaktayız.

Tereddüdü gerektirecek bütün hâl ve ifadelerine rağmen İskender Süleyman ve kendi ölümünü müteakip kızları, giderek sembolik miktarlara inmekle birlikte Osmanlı Devleti'nden düzenli olarak maaş almayı sürdürmüşlerdir. Geray sülalesine mensubiyeti, hususan da Şahin Geray Han'ın oğlu olduğu iddiası bu kadar şüpheli esaslara dayanan İskender Süleyman'a ve onun vefatından sonra kızlarına Osmanlı Devleti'nin gelir tahsis etmiş olması kolay anlaşılabilecek bir durum değildir. Tahminimiz, Bâbıâli'nin Geray sülalesine aidiyet ihtimali bulunan bir kişiye inanmayarak hata yapmak yerine aksini tercih etmiş olabileceğidir. Bu da Kırım Hanlığı'nın ortadan kaldırılmasından yarım asrı aşkın bir süre sonra ve Tanzimat Dönemi içinde dahi Osmanlı Devleti nezdinde Geray hanedanının itibar ve öneminin süregeldiği şeklinde anlaşılabilir.

Gerek Şahin Geray Han'ın torunu olduğu kesin olan Mustafa Geray Sultan'ın, gerekse Şahin Geray Han'ın oğlu olduğu iddiasına ziyadesiyle şüphe ile baktığımız İskender Süleyman'ın en azından XIX. yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla soylarını

31 BOA, MVL., 365/112.

sürdüren erkek evlatlarının varlığı bilinmemektedir. Diğer bir ifadeyle, her halükarda son Kırım Hanı Şahin Geray Han'ın soyu bu dönemde kesilmiştir. Bununla birlikte, aynı durum Geray hanedanının çok sayıdaki diğer kolları için geçerli değildir. XVIII. yüzyılda tahta çıkmış diğer birçok Kırım hanlarının onlarca koldan oluşan doğrudan soyları nesiller boyu devam ettiğinden başka, tahta çıkmamış çok daha fazla sayıdaki Geray sultanın soyundan gelen Geray sülalesi mensubu yüzlerce kişi en azından XX. yüzyıla kadar kimliklerini koruyarak gelmişlerdir. Bu Gerayların çoğunluğu Rumeli'nde Osmanlı Devleti'nin sülalelerine tahsis etmiş olduğu çiftliklerde, önemli bir kısmı da Rusya İmparatorluğu hâkimiyetine girmiş yahut girecek olan Kuzey Kafkasya'da Adıge kabileleri arasında yaşamaktaydı. Sözünü ettiğimiz bütün bu Geray sülalesi mensupları kendilerine tanınmış olan pek çok imtiyazlardan faydalanmakta ve tarihî statüleri itibarıyla hem içlerinde bulundukları toplum nezdinde hem de resmî olarak büyük saygı görmekteydi. Bu bakımdan, Şahin Geray Han'ın soyu iki nesil içinde kesilmiş olsa bile, bu durum hiçbir şekilde Geray sülalesinin ortadan kalktığı manasına gelmemektedir.

KAYNAKLAR

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA),

Ali Emiri Abdülhamid I (AE.SABH.I.), 365/25485.

Ali Emiri Mahmud II (AE.SMHD.II.), 10/502, 30/1890, 90/7377, 95/ 8079.

Ali Emiri Selim III (AE.SSLM.III.), 151/9098.

Cevdet Eyalet-i Mümtaze (C.MTZ.), 8/ 388, 14/672.

Cevdet Maliye (C.ML.), 34/1555, 84/3891.

Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT.), 1444/103.

Hatt-ı Hümâyûn (HAT.), 201/10336, 464/ 22755.

İrade Dahiliye (İ.DH.), 114/5752.

İrade Meclis-i Vala (İ.MVL.), 456/20465.

Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d.), 9328.

Meclis-i Vala Evrakı (MVL.), 365/102, 608/ 25.

Sadaret Mektubi Kalemi Nezaret ve Deva'ir Evrakı (A.MKT.NZD.), 173/53.

Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayat Evrakı (A.MKT.UM.), 443/42.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Alekseyev, V. A., "Şagin-girey, posledniy han krımskiy", *Naşa starina*, C I/S. 5, Sankt Petersburg Mayıs 1914, s. 440-453.

Chojecki, Edmund, *Wspomnienia z podróży po Krymie*, Varşova 1845.

Emecen, Feridun M., "Son Kırım Hanı Şâhin Giray'ın İdamı Mes'elesi ve Buna Dair Vesikalar", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 34, İstanbul 1984, s. 315-346.

Kırımlı, Hakan, *Geraylar ve Osmanlılar: Kırım Hanlık Hânedânının Osmanlı Devleti'ndeki Hikâyesi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2022.

Kondaraki, Vasiliy Hristoforoviç, *Universalnoe opisanie Krıma*, Kısım: X, Sankt Petersburg 1875.

Sankina, Janna Farhanovna, "Vizit poslednogo krımskogo hana v Bogoroditskuyu usadbu v 1786 godu", *Tulskiy kraevedçeskiy almanah*, S. 14, Tula 2017, s. 112-119.